

DE PREMIEJACHT OP ADDERS IN FRANKRIJK

Een beroep in (prentbrief)kaart gebracht.

Deel 7: Jean-Baptiste Courtol, bijgenaamd Courtol le vipéricide.

BOUNTY HUNTING FOR VIPERS IN FRANCE

The picture postcard mapping of a profession.

Part 7. Jean-Baptiste Courtol, nicknamed Courtol the viper assassin

Ron Bronckers
Wethouder Meertensstraat 14
6325 DB Berg en Terblijt
ronbronckers@zonnet.nl

Ron Bronckers
Wethouder Meertensstraat 14
6325 DB Berg en Terblijt
ronbronckers@zonnet.nl

Inleiding

In dit voorlaatste artikel over de jacht op adders in Frankrijk aandacht voor de eerste adderjager wiens bekendheid tot ver over de grens van zijn land reikte. Jean-Baptiste Courtol, beter bekend onder de naam *Courtol le vipéricide*¹ wekte door zijn verschijning veel belangstelling op. Hij kende een groot bewonderaar in de persoon van dokter Pierre Boyer, die zowel in tijdschriften als in de krant *La Haute-Loire* diverse artikelen aan hem zou wijden. Vooral de 16 pagina's tellende publicatie van Boyer (1902-1903) betreffende Courtol vormt nog steeds een belangrijke bron voor veel auteurs die later over deze markante persoonlijkheid zullen schrijven, zoals Peyrard (1969), Monatte (1982) en Bonnefoy (2008). De vele publicaties die in de loop van de tijd over hem verschenen, zijn niet altijd in overeenstemming met elkaar wat de feiten betreft, en diverse zaken roepen vraagtekens op. Ondanks dit gegeven wordt hier getracht om in grote lijnen een zo getrouw mogelijk, chronologisch beeld te krijgen van zijn levensloop en activiteiten als adderjager.

Jean-Baptiste Courtol werd geboren in Parijs op 9 september 1834 (Joubert, 2004); zijn moeder stierf tijdens de bevalling. Op

Introduction

In this ultimate article on the viper hunt in France, attention is given to the first viper hunter whose fame did not remain confined to France, but reached far abroad. Jean-Baptiste Courtol, better known by his nickname *Courtol le vipéricide*¹, attracted a considerable amount of attention by his imposing presence. A physician, Pierre Boyer, was his staunch admirer and wrote several papers about him, publishing in magazines as well as in the daily *La Haut-Loire*. In 1902-1903, Boyers wrote a 16 page publication about Courtol that is still a significant source for many authors who would later write about this striking personality, such as Peyrard (1969), Monatte (1982) and Bonnefoy (2008) among others. The many publications about him that appeared over the course of time do not always agree regarding the facts, so some instances cause some queries. Nevertheless, in the present paper, I will endeavour to describe in broad outlines a true chronological account about his life and activities as a viper hunter.

Jean Baptiste Courtol was born in Paris on 9 September 1834 (Joubert, 2004). His mother died during the delivery. At the age of three, he also lost his father, whereupon he was put into an orphanage in Burgun-

1 Courtol de adderdoder

1 Courtol the viper assassin

driejarige leeftijd verloor hij ook zijn vader en plaatste men hem in een weeshuis in Bourgondië. Als kind van de wezenzorg, werd hij op zijn twaalfde als huisknecht ondergebracht bij een boerengezin, dat hem behandelde als zijn eigen zoon.

Aangewezen door de loting voor militaire dienst, vocht hij mee in de Krimoorlog. Courtol vestigde zich in Puy-en-Velay waar hij zou trouwen en kinderen krijgen. Hij was kleermaker van beroep, maar zijn voorliefde voor woudlopen zou hem al snel een andere koers doen varen, een koers die zijn verdere leven zou bepalen. Hij stierf op 12 juni 1902 in Saint-Paulien.

Een militaire medaille

In 1856, tijdens de Krimoorlog, bevroor de linkerhand van Courtol en de chirurg was genoodzaakt om bijna alle spieren aan de basis van zijn duim weg te nemen als gevolg van gangreen. Dit gebeuren, in combinatie met zijn moed, leverde hem de belofte van een militaire medaille op. Dat dit niet geheel volgens plan verliep, bewijst de volgende anekdote: na zijn terugkomst in Frankrijk, nam hij met zijn garnizoen deel aan een parade in Toul, waar op dat moment maarschalk Canrobert de troepen inspecteerde. Een officier wees hem aan en het volgende gesprek ontvouwde zich:

‘En jij, ben je ziek geweest?’

‘Mijn hand is bevroren geweest, maarschalk!’

‘Laat zien.’

De soldaat deed zijn handschoen uit.

‘Dat belemmert je?’

‘Nee, maarschalk!’

‘Goed zo.’

Verder geen belangstelling tonend vervolgde de maarschalk zijn inspectie. De kapitein van Courtol, die minder belangeloos was, maakte zijn ondergeschikte voor imbeciel uit. Rood van woede wierp hij hem deze woorden voor de voeten: ‘Wees gerust, je zult nog minder last van de medaille hebben dan van je verwonding. We zullen hem aan de oudste sergeant geven.’

dy. When he was twelve years old, being a child of the orphan care programme, he was placed as a manservant in the family of a farmer, where he was treated as if he were their own offspring.

Assigned by lot to military service, he fought in the Crimean War. Afterwards, he took up residence in Puy-en-Velay, where he married and had children. He was a tailor by profession. However, he preferred being a trapper, and this soon caused him to change course in a way that was to define the rest of his life. On June 12, 1902, he died in Saint-Paulien.

A military decoration

In 1856, during the Crimean War, Courtol's left hand was frozen. The surgeon had to remove nearly all the muscles around the base of his thumb because of the development of gangrene. Because of this fact and his courage, he was promised a military medal. This did not go according to plan, however, as is illustrated by the following anecdote:

After his return to France, he and his garrison took part in a parade in Toul, where Marshal Canrobert inspected the troops. An officer pointed at him, and this resulted in the following conversation:

‘And you, have you been ill?’

‘My hand was frozen, Marshall!’

‘Show it.’

The soldier removed his glove.

‘Does this hamper you?’

‘No, Marshal.’

‘Very well.’

Not showing any more interest, the Marshal continued his inspection. Courtol's captain, being less selfless, called his subordinate an imbecile. Red-faced with anger he threw Courtol the following words in his face:

‘Rest assured, the medal will trouble you less than your injury. We will give it to the senior sergeant.’

Als straf kreeg hij ook nog acht dagen arrest wegens buitensporige naïviteit tegenover een maarschalk. In plaats van de medaille die hem een uitkering zou hebben gegeven, ontving hij alleen die van de Krim, iets wat alleen de eer opbracht. Volgens Boyer (1902-1903) zou dit gedrag kenmerkend zijn voor Courtol: intelligent, maar te eenvoudig en rechtlijnig, hij kon zichzelf nooit op de voorgrond plaatsen.

De woudloper

Het lot leidde hem naar Puy-en-Velay, waar hij in 1869 zou trouwen met Sophie Chaniel. Courtol leerde genieten van de geur van het bos, het beklimmen van bergweggetjes, van de poëtische echo aan de rand van sparrenbossen. Ondanks dat hij het kleermakersvak beheerste, bleken zijn instinct en bloed toch meer die van een woudloper te zijn. Dagenlang liep hij door de bossen, sliep er, luisterde naar het gefluister, met zijn gezicht gericht naar de hemel.

Op een dag hoorde hij geritsel en zag een adder tussen de dode bladeren glijden. Courtol sprong op en doodde zijn eerste adder, die in zijn ogen een bedreiging vormde. Hij hing het reptiel aan het uiteinde van zijn stok en liep richting Puy-en-Velay om de slang bij de apotheek af te leveren. De apotheker nam hem in dienst en voortaan zou hij medicinale planten verzamelen om in zijn levensonderhoud te voorzien.

Courtol leerde veel aspecten van de natuur kennen tijdens zijn zoektochten door berg en dal. Hij zag er een beetje uit als een jager, met zijn jas in de kleur van vulkanische aarde, zijn hoge leren slobkousen opgetrokken tot aan zijn knieën en zijn getaande huid.

Een succesvol jager

Op een ochtend kwam hij de postbode van Polignac tegen tijdens een van zijn rondes, en die vertelde hem het volgende: 'Altijd loopt u door de velden en de bossen, u zou op adders moeten gaan jagen, zoals meerdere van mijn collega's, de opbrengst is 50 centimes per stuk.'

He was also punished with an arrest of eight days, because of extraordinary gullibility with respect to the Marshal. Instead of the medal that should have provided him with an allowance, he received just that of the Crimean War, bringing him the glory only.

According to Boyer (1902-1903), this did characterise Courtol's behaviour: intelligent, yet too simple-minded and straightforward; a man who could never put himself in the forefront.

The trapper

Fate took him to Puy-en-Velay, where he married Sophie Chaniel in 1869. Courtol there learned to take pleasure in the smells of the woods, the poetical echoes at the edges of spruce woods, and climbing mountain roads. Although tailoring was his profession, his instinct and blood appeared to be more that of a trapper. He walked through the woods for days on end, slept in it, listening to its whispers with his face turned to the heavens.

One day, he heard rustling and observed a viper slithering through the withered leaves. He jumped up and killed his very first viper, judging it to be a threatening animal. He suspended the reptile from the end of his stick and walked to Puy-en-Velay to deliver the serpent to the apothecary. The pharmacist took him into service and henceforth, he collected medicinal plants to provide for his family. Courtol learned to know many aspects of nature during his quests through hill and dale. His appearance was somewhat hunter like, with his weather beaten skin and wearing a coat coloured like volcanic earth and leather gaiters reaching his knees.

A successful hunter

One morning he met the postman of Polignac on one of his rounds, who told him the following:

Het advies was niet tot dovemansoren gericht en Courtol bleek zó vaardig in deze jacht, dat hij al in zijn eerste seizoen 1700 adders ving. Ieder jaar groeide dit cijfer en hij ontving stortingsbiljetten van 50 tot 80 frank in één keer. In het jaar 1893 doodde hij 3000 adders en ontving 1500 frank; men noemde hem *budgétivore*² en zelfs *lupivore*,³ want de staat was verplicht om te korten op de premie voor wolven om hem te kunnen betalen.

Deze overmaat aan premie veroorzaakte een conflict met het bestuur vanwege de overschreden begroting en de ambtenaren van de prefectuur begonnen de adderjager te bekritisieren. Aangezien Courtol betaald werd per adderkop, beweerde men dat hij drachtige vrouwtjes te vroeg liet werpen en de koppen van doodgeborenen liet zien. 'Ik moet dus levende adders meebrengen' zei Courtol ironisch. 'Precies!' antwoordde de pennenlikker die over de financiën ging. 'Dat is goed!'

De volgende dag kwam hij net voor kantoor-sluitingstijd aan met een glazen stolp met daarin het noodlottige aantal van dertien kronkelende reptielen. Het was te laat om ze te erkennen en de stolp werd op de vensterbak gezet. Helaas! Gedurende de nacht blies de wind de stolp om en deze viel op het binnenhof kapot en, zie daar, de adders waren ontsnapt. Met grote spoed rende het administratief personeel de volgende ochtend naar het huis van Courtol en deze, lachend in zijn vuistje, was handig genoeg om een dozijn adders weer te vangen en slim genoeg om de dertiende niet terug te vinden. Zo hield hij zijn omgeving in gezonde angst en vroeg men hem nooit meer om levende adders te brengen.

Toch zou een ander hardnekkig gerucht het verstand van de onvermurwbare ambtenaren wederom vertroebelen. Sommige mensen beweerden, wellicht uit jaloezie, dat

'Since you are always walking through fields and woods, you should do what many of my colleagues do, namely hunt for vipers, for the reward is 50 centimes per piece.'

This advice did not fall on deaf ears, and Courtol proved to be so skilled that he already caught 1700 vipers during his very first season. This number increased annually, so that he received cheques for 50 to 80 French francs a time. In 1893, he killed 3000 vipers and received 1500 French francs; so people called him a *budgetivore*², even *lupivore*³, as in order to pay him, the state was obliged to cut back on the premium for wolves.

His plethora of premiums generated a conflict with the administration, for it exceeded its budget. This caused the civil servants of the prefecture to start criticising the viper hunter. Since Courtol was paid for each adder's head, they alleged that he let pregnant females litter too early to present them the heads of the stillborn.

'So I have to bring in live vipers' Courtol retorted ironically.

'Precisely!' answered the pen-pusher who was in charge of the finances.

'All right!'

The next day he arrived just before the office closed. With him, he carried a glass bell-jar containing the fateful number of 13 live reptiles. It was already too late to register the contents, so the glass was put on the windowsill. Alas! During that night, the wind blew the glass off the sill onto the inner courtyard, where it fell to pieces, and, lo and behold, the vipers escaped. The next morning, the administrative personnel sped post-haste to Courtol's house. Courtol, laughing up his sleeve, was deft enough to catch the dozen again and shrewd enough not to discover the thirteenth one. Thus, he kept the vicinity in fear and was never asked to provide live vipers again.

2 'budget-eter'

3 'wolvener'

2 budget devourer

3 wolf-downer

hij thuis adders fokte om zich te verrijken. De bureaucraten kwamen weer in actie en dreigden hem met een huiszoeking om dit te bewijzen en hem vervolgens de ontvangen premies terug te laten betalen, of hem een gevangenisstraf op te leggen. Courtol, die fanatiek adders ving, smulde van zulke onbeschaamdheden en reageerde als volgt: 'Als ik bij mij thuis slangen zou houden, zou ik dat in mijn bed moeten doen, want vind maar eens een andere plek in mijn kamer. Laat het me maar zien.'

Vooruitlopend op zijn succes verminderde het bestuur het bedrag van de premie met de helft, te weten van 50 naar 25 centimes voor een volwassen adder en van 24 naar 12 centimes voor een jonge adder.

Een bijzonder kostuum

Op 2 december 1895 verscheen er tijdens de markt een nogal ongewone persoon op het plein du Breuil in Puy-en-Velay, gehuld in een kostuum bestaande uit een vizierhelm met vier punten en typisch Franse kledij: een vest, een korte broek en slobkousen, allemaal gemaakt van smalle reepjes die loodwit of roestkleurig waren. Het was Courtol, kleermaker van professie, die een zelfgemaakt pak droeg, bestaande uit 900 adderhuiden.

Hij zat in een kleine tent tegenover het Café de Paris, waar hij eveneens adders in stopflessen met alcohol exposeerde, andere gemummificeerd en in uiteenlopende houdingen vastgemaakt op grote, witte kartonnen platen. Verder toonde hij indrukwekkende cijferlijsten en onder glas kon men Franse en buitenlandse artikelen lezen. Deze illustreerden vaak zijn mythische foto waarvan later slechts één in het departement beroemde prentbriefkaart gemaakt zou worden (zie afbeelding 1).

Na zijn dood zou de vrouw van Courtol diens pak schenken aan het museum Crozatier in Puy-en-Velay. Daar is het in 2008 weer eens onder het stof vandaan gehaald om het een laatste keer aan het publiek te tonen, met

However, another stubborn rumour again clouded the brains of the unrelenting public servants. Some insisted, probably jealously, that he bred vipers at home to enrich himself. So the civil servants again became active en threatened Courtol to conduct a search of his premises to prove the allegation and subsequently make him reimburse his premiums or to send him to prison. Courtol, the fanatic viper catcher, relished such insolence and reacted as follows:

'If I kept vipers at home, then I should of necessity raise them in my bed, for try to find any other place in my home. Just show me that if you can.'

Anticipating Courtol's success, the board cut his premium in half, namely from 50 centimes to 25 for an adult viper, and from 24 centimes to 12 for a young one.

A special costume

On December 2, 1895, a rather unusual character appeared on the Square du Breuil of Puy-en-Velay. Clad in a costume consisting of a four-pointed visor helmet and classic French attire: a waistcoat, shorts and gaiters, all made of small strips of a lead-white or rusty colouration. The man was Courtol, professional tailor, wearing a self-made costume consisting of 900 viper skins.

He was sitting in a small tent facing the Café de Paris, in which he also exhibited vipers fixed in alcohol filled bottles, and other ones mummified and placed in different postures on large white cardboard sheets. He also showed imposing cipher lists, while one could read French and foreign articles, kept under glass covers. These papers were often illustrated with his mythical photograph, of which later only one picture postcard, famous in his district, was made (see picture 1).

After his death, his widow presented his costume to the museum Crozatier in Puy-en-Velay. In 2008, it was taken out of the

Afbeelding 1: Jean-Baptiste Courtol poserend in zijn adderkostuum inclusief adderschild en gemummificeerde adders (Coll. R.J.C. Bronckers). / Picture 1: Jean-Baptiste Courtol, posing in his costume made of viper leather, including the, similar, shield as well as mummified vipers.

name aan de schoolkinderen, die zouden popelen van interesse om de nalatenschap van deze tot de verbeelding sprekende avonturier te zien (Bonnefoy, 2008). Volgens Boyer (1900) vervaardigde Courtol twee kostuums uit adderhuiden en een gekraagd jasje voor zijn vrouw. Echter, niet alles is bewaard gebleven en ook zijn adderschild (zie afbeelding 1) moeten we als verloren beschouwen.

Tijdens zijn leven vielen er circa 40.000 adders ten prooi aan de jacht van Courtol en waarschijnlijk zo'n 5% ervan werd verwerkt tot kledingstukken.

Vriendschap en veldtochten

In de krant *La Haute Loire* beschreef Pierre Boyer regelmatig en met empathie de prestaties van de adderdoder, en de notabele *Ponots*⁴ wilden hem de hand drukken als ze hem in de stad tegenkwamen. De dokter, die genegenheid toonde voor Courtol, volgde hem bij verscheidene gelegenheden op zijn tochten. De verslagen die hij opschreef bij terugkeer hadden een eigen en pittoresk tintje zoals blijkt uit het volgende: *Hij speurde vooral op de ruggen van de hellingen en de taluds, niet ver van de greppels en de sleuven, want de adder is perfect op de hoogte van haar reputatie om relatief traag te zijn, en, in tegenstelling tot de haas die een voorkeur heeft voor omhoogrijzen, is het voor haar veel gemakkelijker snel te vluchten door zich te laten vallen, dan door het veld te kronkelen.*

Courtol hield ervan om op adders te jagen in de valleitjes van Vals, in de regio van Saint-Paulien, aan de oevers van de Borne, of op de hellingen van de Mézenc.

In de memoires van zijn vriend (Boyer, 1902-1903) zijn enkele opzienbarende veldtochten opgetekend, zie volgend citaat: *Onder de adderjachten zijn er die absoluut geweldig zijn: op een namiddag in la Bernarde, heeft hij er 50 gedood, een andere keer in de val-*

back closet, for a final exhibition to the public, especially school children, said to be bursting with interest, to see the legacy of the adventurer who fired their imagination so much (Bonnefoy, 2008).

Boyer (1900) states that Courtol produced two costumes from viper skins, and also a collared coat for his wife. Alas, not all has been preserved. His shield (see picture 1) may also have been lost. During his life, about 40.000 vipers fell victim to Courtol's hunt, and about five per cent were turned into garments.

Friendship and ramblings through the fields

In the daily *La Haute Loire*, Pierre Boyer described regularly, and with empathy, the achievements of the viper killer, while the dignitary *Ponots*⁴ wanted to shake hands with him when they met him in town. The physician, who liked Courtol, accompanied him on several occasions on his treks. The account written upon his return, showed a personal and picturesque touch as is shown by the following: *He searched primarily on the ridges of the slopes and the hills, close to ditches and trenches, for the viper knows quite well the relative slowness of its reputation. Also, in contrast with the hare, who likes to shoot up, it is much easier for the viper to escape quickly by letting itself fall, instead of twisting away through the field.*

Courtol liked to hunt vipers in the small valleys of Vals, in the area of Saint-Paulien, along the banks of the Borne, or on the slopes of the Mézenc.

In the memoirs of his friend (Boyer, 1c), some spectacular ramblings are chronicled, cf: *Some viper hunts, are truly spectacular: One afternoon, he killed 50 vipers; on another occasion, in the valley of Ceyszac, in two days, 104. On two consecutive early*

4 Inwoners van Puy-en-Velay.

4 inhabitants of Puy-en-Velay

lei van Ceyssac in twee dagen 104. In 1901 tussen Fix en Lachaud in de maand september tijdens twee opeenvolgende ochtenden, heeft hij er 230 gevangen, daags daarna in Chavaniac doodt hij er 65 vlakbij een boerderij, waarvan de boerin vanwege de giftige dieren het niet aandurfde naar eieren te gaan zoeken in het kreupelhout waar kippen gingen zitten om te leggen, wat voor drie dagen een totaal opleverde van 295.

Ook wat Courtols jachtmethode betrof, kon Boyer uit fantastische verhalen putten, waaronder het volgende: *Hij had een andere zeer eenvoudige truc: altijd in de paaitijd, wreef hij de onderbuik en geslachtsorganen van een vrouwtje, over de schoenen van zijn zoon Tonin, vervolgens stuurde hij hem vooruit naar een gunstige plaats; hij kwam er achteraan en doodde de mannetjes achter de hielen van zijn zoon; de liefde maakt hen zodanig blind dat ze zelfs een dood vrouwtje volgen dat hij achter zich aansleepte.*

Een noodlottige adderbeet

Courtol, die tijdens de jacht op adders meerdere malen gebeten werd, had met trots een eigen antidotum samengesteld, een zalf gemaakt op basis van addervet. Desalniettemin had hij dokter Calmette van het Instituut Pasteur in Lille, aan wie hij levende adders leverde, toestemming gegeven hem werkzaam antigifserum te geven tegen de beten. Hij zou helaas nooit kunnen profiteren van dit serum, dat in de prefectuur bewaard werd.

Op maandagochtend 11 juni 1902 vertok Courtol richting Saint-Paulien, nadat hij zijn vrouw had gewaarschuwd dat ze zich geen zorgen hoefde te maken als hij 's avonds laat thuis zou komen. In minder dan twee uur tijd had hij twaalf adders gevangen, maar de laatste had hem gebeten in zijn linkerhand. Een jong meisje dat de was deed, had gezien hoe hij woedend vocht met zijn stok. Hij had zich waarschijnlijk energiek moeten verdedigen tegen dit reptiel, want dat werd bijna fijngehakt teruggevonden in het kistje.

September mornings in 1901, between Fix and Lachaud, he caught 230 snakes, while the following day, at Chavaniac, he killed 65 in the vicinity of a farmhouse, because the farmer's wife did not dare to collect eggs in the brushwood where the chicken laid their eggs. These three days, taken together, resulted in a total catch of 295 vipers.

Boyer could also draw on some extraordinary tales about Courtol's hunting methods, like the following one: *He knew another quite easy trick, to be used during mating time. He rubbed the lower abdomen and the sex organs of a female, over the shoes of his son Tonin, whom he then sent ahead to a favourable spot. He then followed and killed the vipers behind the heels of his son; love even blinded the snake, so much that they followed a dead female dragged along by him.*

An ill-fated viper bite

Courtol, bitten several times during his viper hunts, had concocted his own antidote, an ointment based on adder fat.

Notwithstanding, he gave doctor Calmette of the Institute Pasteur in Lille permission, to present him with an antiserum effective against poisonous adder bites. Alas, he was never able to benefit from this serum, which was kept in the prefecture.

On Monday morning, June 11, 1902, Courtol left in the direction of Saint-Paulien, after telling his wife not to be worried if he was late home that night. Within two hours, he had caught 12 vipers, but the last one bit him in his left hand. A young girl, washing clothes, had seen him fighting furiously using his rod. He had probably needed to defend himself energetically, since the reptile, discovered in his box, was nearly hacked to pieces. His hand and arm started to swell, and he took refuge in the farm of Chabron. Feeling somewhat better, he asked for a

De hand en arm van Courtol begonnen op te zwellen en hij zocht zijn toevlucht op de boerderij van Chabron. Daar voelde hij zich iets beter en hij vroeg om een glas wijn en een kop bouillon, maar het uitstel was slechts van korte duur. Men vond dat hij er niet zoals anders uitzag: hij was suf en bijna verwaasd. Nadat hij een beetje gegeten had, vroeg hij of hij mocht rusten in de schuur. Ondanks het afbinden van zijn pols, wat de bloedcirculatie niet kon stoppen, maakte het gif dat de giffanden van de adder in zijn bloed hadden geïnjecteerd, zijn werk af: de verlamming met afkoeling verspreidde zich over het lichaam. Tegen middernacht verloor Courtol zijn bewustzijn; hij stierf op 12 juni om 3 uur 's nachts, vijftien uur na te zijn gebeten.

Dokter Pétrus zou op 13 juni in de krant *La Haute-Loire* een uitvoerig overlijdensbericht wijdden aan Courtol en zijn heldendaden. In dit bericht lezen we onder meer het volgende: *Hij had reeds een aantal reptielen gevangenomen en zojuist een adder gegrepen, van een onbekende soort in ons gebied, toen hij in de linkerhand werd gebeten op het moment dat hij probeerde het levende dier in een kistje te stoppen.*

De kans dat hij door een onbekende adersoort gebeten werd, is erg klein en het is aannemelijker dat de qua kleur zeer variabele Aspissadder (*Vipera aspis aspis*) verantwoordelijk is voor zijn tragische einde.

Dankwoord

Dank aan Onne Smeets en Dr. Marcel van der Voort die een deel van de vertaling uit het Frans voor hun rekening namen. Eveneens ben ik dank verschuldigd aan Stephane Pouzols (bibliotheek van de departementale archieven van de Haute-Loire) en Solange Grimaud (gemeentehuis van Puy-en-Velay) voor het aanleveren van documentatie.

glass of wine and a cup of broth, but the respite proved to be temporary; people thought that Courtol did not look quite normal, as he was groggy and a bit dazed. After eating something, he asked if he could rest in the barn. However, a ligature on his wrist could not stop the circulation, and the poison injected by the viper's fangs finished its work: paralysis, with accompanying temperature loss spread over his body. He lost consciousness around midnight and died on June 12, at three o'clock, 15 hours after being bitten.

On June 13, in the daily *La Haute-Loire*, Doctor Petrus published an extensive obituary notice on Courtol and his heroic feats. In it, we may read, among others, the following: *He already caught a number of reptiles and had just caught an, in our region unknown, species of viper. He was bitten in his left hand when he tried to put the living creature in his box.* The probability for him to have been bitten by an unknown species of viper is quite small. It is more likely that the, in coloration variable, Aspissadder (*Vipera aspis aspis*) was responsible for his tragic demise.

Words of thanks

I thank Onne Smeets and Dr. Marcel van der Voort, for their assistance in the translation of the French text. I also owe many thanks to Stephane Pouzols (library of the departmental archives of the Haute-Loire), and Solange Grimaud (town hall of Puy-en-Velay), for supplying documentation.

Translation: A.A. Verveen.

English corrections: Maureen Bleeker-Turner.

Literatuur

Bonnefoy, J., 'Jean-Baptiste Courtol, le tueur de vipères qui fut célèbre'. *L'éveil*, 16 octobre 2008, 20-21.

Boyer, P., 'Courtol le vipéricide'. *La Nature* N° 1412 (1900), 48.

Boyer, P., 'Courtol, le vipéricide'. *Mémoires et process-verbaux de la Société agricole et scientifique de la Haute-Loire*, tome 12 (1902-1903), 600-615.

Joubert, G., 'Courtol (Jean-Baptiste)'. *Dictionnaire biographique de la Haute-Loire*. 2004, 123.

Monatte, F., 'Courtol, le vipéricide'. *Personnages extraordinaires de la Haute-Loire* 1982, 29-36.

Peyrard, J., 'La funeste aventure de Courtol, le célèbre vipéricide d'Auvergne et du Velay'. *Velay Magazine* juillet (1969), 16-21.

